

Research gray clay ceramics

Ulugbek ARTIKOV¹

National Archaeological Center

ARTICLE INFO

Article history:

Received July 2021

Received in revised form

20 July 2021

Accepted 15 August 2021

Available online

15 September 2021

ABSTRACT

The article discusses the achievements of the development of unglazed ceramics in the ancient large cities of Central Asia and the East by improving the technology of making ceramic products and increasing the productivity of cocktails. The author talks about the production process, the features and role of gray objects in the material culture of the city, as well as about their unique ornaments found in large medieval cities. In addition, an expert who has conducted research in this regard will try to shed light on the topic based on the analytical conclusions made by scientists as a result of years of research.

2181-1415/© 2021 in Science LLC.

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Keywords:

Central Asia,
gray clay ceramics,
unglazed ceramics,
pieces of gray ceramics, "gray
clay",
Akhsikent,
Afrasiab,
Termez,
Khorezm,
potter's wheel,
ornament,
jug.

Бўз рангли сопол идишларнинг ўрганилиши

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада Марказий Осиё, Шарқ мамлакатларининг кўхна, йирик шаҳарларида кулолчилик технологиясини такомиллаштириш ва меҳнат унумдорлигини ошириш хисобига сирланмаган сопол идишлар ясашнинг ютуқлари борасида сўз юритилади. Муаллиф ўрта асрларга оид йирик шахарларда аниқланган бўз рангли буюмларнинг ишлаб чиқариш жараёни, хусусиятлари ва шахар моддий мада-ниятидаги ўрни хамда ўзига хос орнаменти хақида сўз юритади. Шунингдек, бу борада изланишлар қилган мутахассис олимларнинг кўп йиллик тадқиқотлари натижага сида ёзган таҳлилий хуносаларига асосланиб мавзуни ёритишга уриниб кўради.

Калит сўзлар:

Ўрта Осиё,
бўз рангли сопол,
сирланмаган сопол, кулранг
сопол бўлаклари, "кулранг
лой",
Ахсикиент,
Афросиёб,
Термиз,
Хоразм,
кулол фиддираги, орнамент,
кўза.

¹ doctoral student, National Archaeological Center of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

E-mail: imonartikov@mail.ru.

Исследование сероглинной керамики

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Средняя Азия,
сероглиняная керамика,
неглазурованная
керамика,
кусочки серой керамики,
«серая глина»,
Ахсикент,
Афрасиаб,
Термез,
Хорезм,
гончарный круг,
орнамент,
кувшин.

В статье рассматриваются достижения развития неглазурованной керамики в древних крупных городах Средней Азии и Востока за счет совершенствования технологии изготовления керамических изделий и увеличения производительности труда. Автор рассказывает о процессе производства, особенностях и роли серой глины в материальной культуре города, а также об их уникальных орнаментах, выявленных в крупных средневековых городах. Кроме того, эксперт, проводивший исследования в этом отношении, попытается пролить свет на тему, основываясь на аналитических выводах, сделанных учеными в результате многолетних исследований.

Ўрта Осиёнинг қадимий шахарларида оддий буюмлардан тортиб ноёб намуналарни ишлаб чиқарадиган мохир сопол усталари шаклланди. Ўрта асрлар кулолчилигига сезиларли ўзгаришлар рўй берди – маҳсулотларнинг янги шакллари пайдо бўлди, уларни шакл-шамойилида бошқача техник ва бадиий усувлар шунингдек безак мазмуни хам ўзгарди. Буюмларни безашда гулли ва геометрик нақшлар етакчига айланиб борди. Аста-секин Ўрта Осиёда етакчи хунармандчилик марказлари пайдо бўлди. Бунда сопол буюмлар тайёрлашда иккита асосий тип мухим рол ўйнайди: сирланган ва сирланмаган идишлар. Айниқса, ривожланган ўрта асрлар сирланмаган сопол буюмлар ичидан баланд бўйли идишлар, катта хумлар, ясси шаклдаги кўзалар, кичик қадаҳлар ва кружкалар билан ифодаланади. Ишлаб чиқариш техникасига кўра, сирланмаган сопол идишлар бир неча гурухга бўлинган. VIII–IX асрларда хали хам сопол сиртларида одамлар ва хайвонларнинг бир қолипдаги тасвири бўлган идишлар кенг тарқалган эди. Ишлаб чиқаришнинг кенгайиш омили бу архаик шаклларни янги усувларга ўтишига йўл берди. Ислом оламининг Фарбий Осиё минтақаларидан Хурросон ва Мовароуннахрга кириб келиши сопол ишлаб чиқаришда бошқа техникани олиб кирди. IX–X асрларнинг сирланмаган идишлари қизил лойдан ясалган буюмлар билан ифодаланади. XI аср охирида бу буюмлар ўрнини мустахкам мухрлар туширилган бўзрангли сополлар эгаллади. Улар бронздан ясалган металл буюмларнинг шакллари ва безакларига тақлид қилиниб ўша идишларга ўхшатиб ясалганидан жамиятнинг моддий хаётида юқори дид шаклланганини пайқаш мумкин. Бу уни ишлаб чиқаришнинг технологик хусусиятларида хам, безак ўйғулигига хам сезилади. Мухрланган сополларнинг тасвирини асосий кўринишлари геометрик, ўсимликсимон, эпиграфик шунингдек, зооморфик белгилар композициясидан иборат эди. Хунармандлар бу белгиларни бирлаштириб идишлар танасини горизонтал равишда боғлайдиган безак нақшларини яратди. Муаян турдаги белгиларнинг бир маромда такрорланиши бу маҳсулотларнинг безак услубининг асоси хисобланади. Бундан ташқари исломгача бўлган эски белгили тасвирлар ва янги безаклар ягона декоратив нақшга бирлашади. Айниқса Уструшона (Тожикистон), Самарқанд, Ахсикентнинг кулолчилик буюмлари жозибали маҳсулотлар бўлиб у идишларнинг кенг ассортиментини ифодалайди:

мухр туширилган безакли бўзрангли турли-туман идишлар, симоб сақлаш учун фойдаланилган сферо-конусли буюмлар шулар жумласига киради. X–XI асрларда бундай типдпги сополлар ясалган манзилгохлар ўчоқлари бўлган Мавороуннахрнинг марказий ва шарқий худудлари – Самақанд, Бунжикат, Хўжанд ва Ахсикатдан кўп топилган.

Кулолчилик буюмлари хақида маълумот тўплашда тадқиқотчилар ўз эътиборини ишлаб чиқаришнинг технологик жараёнига қаратадилар. Н.С. Гражданкина Ўрта Осиёда кулолчилик ишлаб чиқариш тарихи хақидаги (IX–XIII асрларда бўзрангли сопол идишлар тайёрлаш усуллари) тадқиқотларида турли безакли бўзрангли сопол идишлар IX–XIII асрларда Ўрта Осиё кулоллари ишлаб чиқаришида муҳим ўрин эгаллаганини таъкидлайди. Бу турдаги кулолчилик буюмлари орасида чойнак типидаги узун бурунли қўзалар, графинлар, вазалар, сувдонларнинг кенг тарқалганига тўхталиб ўтади. Тарихий манбааларда бундай идишлар тўғрисида фикрлар ёзиб қолдирилмагани бўзрангли сополларнинг ўрганилиши ахамиятли эканига эътибор қаратади. Хивадаги Уч-Авлиё мақбарасида олиб борилган қазиши ишларида В.В. Булатова сирти ўйилиб нақш туширилган қалин деворли хумнинг катта қисмини топганини таъкидлайди. Қадимги Самарқандда эса қопқоғли бўзранг хумлар ишлаб чиқарилганини айтиб ўтади. Бўз рангли кулолчилик буюмлари минтақа худудларида IX асрда тарқалишни бошлидай. XII–XIII аср бошларида ишлаб чиқаришда энг катта ривожга эришади. Мўғуллар босқинидан сўнг Хоразмдан бошқа минтақанинг хамма жойида ишлаб чиқариш тўхтайди. Лекин Олтин Ўрда худудида кулолчилик ишлаб чиқариш ривожланишда давом этади. У ерда XIII–XIV асрларга тегишли Ўрта Осиё идишларига тўлиқ ўхшаш бўз рангли сополлар топилган. Худудлардаги қазишма ишларда кулранг сопол бўлакларининг топилиши бу турдаги буюмлар Ўрта Осиёнинг дерли хамма жойларида ишлаб чиқарилганидан далолат беради. Бўзрангли жуда кўп турли идишлар Афросиёбда, Коғирқалъада, Мингўрикда (Тошкент), XII асрга оид Куба, Термиз, Хоразм, қадимги Марв, Нисо, Фарғонанинг кўхна маркази Ахсикатда олиб борилган қазишмаларда топилади. Идиш парчаларининг кўп миқдорда учраши уларни баъзан узоқ масофаларга олиб борилганидан ва бўзранг сополларнинг машхурлигидан далолат беради. Эҳтимол бу типдаги идишлар жуда бой кишилар учун анча қиммат хисобланган кумушдан ясалган идишларга ўхшатиб ясалгандир. Бўзрангдаги чиройли безалган сопол идишлар ишлаб чиқариш кумуш буюмларичалик кўп вақт ва қимматли маҳсулот талаб қилмаган. Кўплаб тадқиқотчилар бўзрангли сопол идишлар ясаш усуллари хақида тўхталиб ўтадилар. Айниқса бу типдаги идишларнинг безак шаклларини синчиклаб текшириб чиқадилар. Лекин аксарият холларда уларнинг “кулранг лойдан” ясалганини қисқача таъкидлаб, батафсил идиш таркиби, ишлаб чиқариш технологиясига алохида тўхталиб ўтмайдилар. В.Л. Вяткин Самарқанддан топилган бўзрангли идишларни Панжикетдан келтирилган кулранг лойдан ясалган сополлар деякелтириб ўтади холос. Бўз рангли сопол идишларни ўрганишда Л.Ф. Соколовская ўзининг Самарқанднинг ўрта асрлар сирланмаган кулолчилик буюмлари шахар хунармандчилигининг иқтисодий фактори (VII аср охири – XIII аср бошларидағи кўхна Афросиёб шахри материаллари асосида) номли илмий тадқиқотларида батафсил бўзранг идишларнинг хусусиятлари, орнаментлар моҳиятига тўхталиб ўтади. У XI аср охирида кулолчилик технологиясини такомиллаштиришда муҳим

юксалиш кузатилганини қайд этади. Металл идишларга ўхшатиб нусха кўчириш айнан бўзрангли идишлар билан боғлиқ бўлганига урғу қаратади. Соколовская тадқиқотларида Шохизинда ансамблиниң ғарбида, қалъа девори ёнидаги тепаликда XII–XIII аср бошларига оид кулолчилик устахоналари бўлганини айтиб ўтади. Устахоналарда сфероконус идишлар ва бўзрангли қимматбаҳо сопол буюмлар ишлаб чиқариш йўлга қўйилганини таъкидлайди. Чиқинди ташламаларидағи топилмалар орасидан олинган идиш-товоқларда ажойиб таассуротлар ҳосил қилиш учун муҳрли ва гербли (тамға) безаклар туширилган бўзранг сополлар топилади. Тамғалар ва ёпиштирма безаклар Марв бўзранг идишларига ўхшаб кетади. Худди шундай типдаги бўзрангли сополлар сув ховузининг ахлат қатламларидан ва манзилгох бадрабидан топилган. Улар XII асрнинг иккинчи ярми – XIII аср бошларига тўғри келади. Тадқиқотчи бўзрангли идишларнинг катта гуруҳи жуда мураккаб безакли идишлар билан ифодаланишини айтиб ўтади. Улар оддий лойдан ясалган, майда тешикчалар очиб безалган буюмлардир. Кўзалардаги жуда бой безаклар унинг камида уч хил усулда яратилганидан далолат беришини айтади. Таркибий жиҳатдан безак ўсимликсизмон элементларидан иборат. Аниқланишича, ривожланаётган шаҳар ва бозор шароитлари кулолчиликда янги усулларни излашга унадади. XI аср охирида самарқандлик қулол усталари бўзрангли сополларни ўтда куйдириб пиширишни ўрганишади. Бундай турдаги идишлар барча кўринишларда ясалади, хоҳ ошхона буюми бўлсин, хоҳ сувинер сифатида фойдаланилган хашам учун бўлсин. Уларнинг катта гуруҳи камида 3 хил усулда яратилган жуда мураккаб безакли уй идишлари билан ифодаланади. Безашдаги муҳим элемент - ёпиштирилган лой бўлакларидир. Безатишнинг бундай услуби уйда ишлатиш учун ҳам, стол идишлари учун ҳам кенг тарқалган. Худди шу усуллар қозон, хумлар ва кўзалар каби идишларда ҳам қўлланилган.

Археолог мутахассис олим А.А. Анарбаев Ахсикет – Қадимги Фарғонанинг пойтахти номли монографиясида узоқ йиллардан буён кўхна шахарда олиб борилган тадқиқот натижасида аниқланган бўзрангли буюмларни батафсил ифода этиб кетади. Қайд этилишича 1979–1980 йилларда қатламларга мос келадиган кулолчилик комплексларининг пайдо бўлишини аниқлаш учун стратиграфик қазиш ишлари олиб борилди. Ушбу қазишмада бўзрангли идишлардан кўзанинг оғиз қисми парчаси, тувак-хумчалар аниқланган. Битта кичик бўлақда қуш тасвири борлиги аниқланган. Турфа хил хум идишлар ҳам учрайди. Топилмалар орасида XII–XIII аср бошларига мансуб уч оёқли бўзрангли битта кичик идиш топилган. Муҳланган безаклар туширилган дастали кўзача аниқланади. Улар орасида геометрик безак берилган, ўйиб ишланган тешикли кичик қопқоқ анча қизиқиши ўйғотади. XI–XII асрларга оид бўзранг дастали, бўйнида геометрик безак туширилган тор бўйинли катта сув кўза ҳам ажралиб туради.

Ахсикатда қадимий сув таъминоти яқинидаги ер ости хонасидан оёғи бўлган кенг бўйинли бўзранг қадаҳ-кўза топилган. Танасини иккига ажратиб турувчи лента чизиқлар бўлиб ярим шар шаклидаги коса кўринишидаги идиш хисобланади. Кўза геометрик нақшлар билан безатилган: горизонтал ва учбурчак кўринишдаги вертикал чизиқлар бор. Безак пишмаган сопол лой устига чизилган. Шунга ўхшаш бўзранг идишлар асосан Эски Ахси манзилгоҳининг юқори қатламларида учрайди ва уларнинг санаси XI–XII асрларга тўғри келади.

Сирланмаган идишлар орасида думалоқ корпусга, айлана танага эга ва лентага ўхшаш тутқичли, цилиндрический корпуса бўғизга эга бўзранг идиш кўзга ташланади. Идишнинг танасида металлга ўхшаш ялтироқли вертикаль жило бор. Ахсикат бўзрангли сопол буюмлари ясалиши, тузилиши ва орнаменти жихатдан бошқа худудлар идишларидан анча фарқланиб туради. Юқоридаги идиш сиртига безатилган нақшлар маъно жихатдан анча эътиборни тортади. Б. Аманбаева, В. Кольченко Қирғизистон худудида X–XII аср бошларига тегишли ахоли турар жойларини қазиш пайтида аниқланган бўзрангли сопол идишлар гурухига тўхталар экан, улар унчалик эътиборли бўлмасада лекин тадқиқотларда тез-тез учраб туради. Мисол тариқасида Сулаймон тоғ ва тарихий музей коллекцияларида сақланаётган Ўш ва Чуй водийсидан топилган иккита идишни олайлик. Улардан биринчиси Ўш худудига оид уч конус шаклида чиқадиган чўкма идиш. Эҳтимол бу Хитойнинг бронза идишларининг сопол нусхаси бўлиши мумкин. Яssi конус тагликдаги яна бир Ўш идиши кичик муҳранган безаклар билан бойитилиб кўплаб таасуротлар қолдиради.

Чўй идишларининг биринчиси шарсимон танали, баланд, кенг цилиндрический корпус бўйинли бўлиб, деярли оёқ қисмидан ташқари барча жойи тўр безаклар билан бойитилган. Юқори қисми горизонтал чизиқли безаклар билан нақшланган бўлиб, пастки қисми эса вертикаль чизиқлар билан идишни гўёки чўзинчоқ қилиб беради. Безакнинг бундай жойлашуви ўзига хос таасурот қолдиради.

Иккинчи Чўй бўзрангли идиш анъанавий шаклга эга – яssi таглик, конус шаклидаги тана, елқалари анча бурама, бошқа қисмлари эса афсуски сақланмаган.

1982–1984 йилларда Ахсикатнинг шахристон қисмida олиб борилган қазиши машиналари топилган кулолчилик идишлари қаторида ошхона буюмлари асосан кўзалар билан ифодаланади. Биринчи тоифа, танаси кенг, нок шаклидаги тор бўйинли кўзалар бўлиб юқори қисмida чизилган нақш безаклари мавжуд, тутқичи эса тасма шаклида. Иккинчи тоифа, цилиндрический корпус бўйинли, тасма тутқичли бўзрангли сопол идишлардан фойдаланишга ўтилганини кузатиш мумкин. Уларда горизонтал ва вертикаль чизиқлар кўринишдаги безаклар туширилган. Шунга ўхшаш шаклдаги идишларнинг бироз бошқача безакллари Қорабулоқда ҳам учрайди. Ушбу татдиқот жараёнида бир хил безакли бир нечта сопол парчалари ҳам аниқланган. Шунингдек уч оёқли баргсимон кўринишдаги нақшлар туширилган айлана бўзрангли кўзачалар парчаси топилган. Н.С. Гражданкинанинг айтишича Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси Тарих ва археология институти археологик-технология лабораториясида олиб борилган тадқиқотлар натижасида бўзрангли ва оч крем-яшил тусли сопол идишлар ясашнинг қадимиy усуслари аниқланди. Тадқиқот материаллари асосан Ўрта Осиёнинг археологик ёдгорликларида мутахассислар томонидан 1947–1962 йиллардаги қазиши машиналари тўпланган сопол буюмлар эди. Таққословчи материал сифатида Олтин Ўрда бўзрангли кулолчилик намуналари олинади. Бўзранг ва оч рангли сопол идишларнинг хом ашёси ҳам шу ранглардаги соғ тупроқдан олинган лой бўлиб, ундан барча турдаги сирли ва сирсиз сопол буюмлар тайёрланган. Ҳақиқатан ҳам Тошкент, Ангрен, Панжикент ва бошқа бир қатор жойларда мавжуд бўлган кулранг тупроқларни ўрганилган бўзранг сопол идишлар учун хом ашё деб ҳисоблаган тадқиқотчилар уларнинг ранглари билан адаштирганлар.

Одатда тупроқнинг лой қоришимаси куйдирилгандан кейин кул ранги ъхосил бўлади, вақт ўтиши билан қайта ишланган органик моддалар аралашмасини беради. Сопол идишни ёқиш пайтида органик қолдиқлар ёниб кетади ва маҳсулот лой таркибиға мос келадиган рангга эга бўлади. Шундай қилиб, кулранг Панжикент тупроқлари, Ангрен лой хомашёси оч рангли пишаётган сополлар қаторига киради ва пиширишдан кейин кўзни қамаштирувчи оқ рангда кўринади. Бундай тупроқ-лой хомашёси деярли ҳеч қачон сопол ишлаб чиқариш учун ишлатилмаган, ҳатто идишларга қўшимчалар беришда хам, фақат идишларни усти қисмига ангоб қопламаси учун ишлатилган. Марказий Осиё кулолчилик учун хом ашёга бой минтақа хисобланади. Самарқанд яқинида, Чўпонота тоғларида ва Панжикент вилоятида кулолчилик конлари бор. Юқори ҳарорат ва ўтга чидамли Панжикент тупроқлари айниқса гилмоя деб аталадиган ўзига хос хусусиятли, кучли куйдириш пайтида енгил, чидамли, мустахкам лой ҳосил бўлиши билан ажралиб туради. Худди шу турдаги соғ тупроқлар Тошкентдан 40 км узоқлиқдаги Дарбоза, Қува (Фарғона) вилоятида ва бошқа жойларда учрайди. Оловдан кейин парчанинг чиройли қизғиши рангига эга бўлиш имконини беради.

Тошкент яқинида (Ангрен вилоятида) энг бой тупроқ кони бор. Пушти, қизил, нилуфар, яшил, жигарранг ва оқ рангдаги Ангрен тупроқ-лойлари қадим замонлардан буён машҳур бўлиб, кулолчилик ишлаб чиқаришда кенг қўлланилган. Рангли лойдан ясалган кўп сонли идишлар Тошкент яқинида, Хумсон, Хўжакент, Бурчмулла ва бошқа қишлоқларда учрайди.

Навоий яқинидаги Қарнаб кони энг қадимги тупроқ қазиб олувчилар қаторига киради. Қадимги Мерап майдони яшил-кулранг, паст калцийли тупроқларга бой. Эски Термиздаги Коратепа тепалигидан ўтга чидамли тупроқ мавжудлиги аниқланган. Ўзбекистон ССР Фанлар Академияси Тарих ва археология институти археологик-технология лабораторияси томонидан ўтказилган тажрибалар, таркибида ҳар хил темир ва оҳакли қоришмалар бўлган Чўпонота ва Ангрен конларининг тупроқлари синовдан ўтказилиб оловда пишириш ишлари олиб борилади. Олов ёқилган қувурли печда 750–950 градус иссиқлик берилгач, 50 даражада ҳарорат кўтарилиш оралиғининг ўзгариши билан амалга оширилди. Максимал ҳароратга етгач, ўчоқдаги қизиган кўмир қолдиқлари пуфланди. Печнинг оғзи мустахкам қилиб ёпилган, печ олови ўчирилган ва совигунча ёпиқ ҳолатда қолдирилган. Натижада, барча лойлар бўзранг тусига кирган, уларнинг бундай хусусиятга кириши оловнинг энг юқори ҳароратига ва темир миқдорига боғлиқ эди.

Печни қиздириш ва уни энг юқори ҳароратга етказиш одатдагидек давом этиши керак бўлади. Ёқиш тугагач қиздириш учун мўлжалланган ёқилғи ёниш камерасида текшириш тешиги орқали ҳўл сомон, ўт, янги новдалар ташланади, шундан сўнг тешик маҳкам ёпилган ва ўчоқ тўлиқ совигунча ёпиқ ҳолда қолдирилган. Совутиш жараёни бироз секин юз беради. Шундай қилиб, бўзрангли идишларни пишириш жараёни кўпроқ вақт, меҳнат, маҳорат ва тажрибани талаб қиласи эди, чунки лойни пиширишда идишларда доғ бўлмаслиги учун эҳтиёткорлик билан бажарилиши керак эди. Қабул қилинган гипотезанинг тўғрилигини амалда текшириш жуда оддий ва ҳар қандай лой бўлагини юқори ҳароратда пишириш усулини қўллаш орқали аниқлаш мумкин. Тарокибида темир хлорли сопол идиш бўлаклари ўчоққа жойлаштирилади ва ҳаво эркин кириши билан 850–900 даражада ҳароратда ёндирилади. Сопол идиш таркибиға кирган углерод зарралари ёниб

кетади ва анъанавий оксидловчи парча пишириш пайтида ўзига хос рангга эга бўлади. Барча текширилган намуналар бир соатлик экспозицияда шундай аниқланган. Парчанинг ранги ишлатилган тупроқнинг таркибиغا қараб ўзгарган.

IX–XIII аср бошларида Ўрта Осиёда, XIV асрда Хоразм ва Олтин Ўрдада бўзрангли сопол ишлаб чиқарилиши тупроқ хом ашёсининг хусусиятларини эътиборга олиш ўрта аср кулолларининг катта тажрибасидан далолат беради. Олтин Ўрда бўзрангли кулолчилик намуналарини ўрганиш натижасида хоразмлик кулолчилик усталарининг тажрибаси Европа ҳудудига хам кириб борганини тасдиқлайди. Афсуски, ўрганилган сопол идишлар ичида Хоразм кулолчилик намуналари учрамайди. Эҳтимол, сўнги йиллардаги тадқиқот ишлари бу масалага ойдинлик киритиши мумкин. Хусусан, Ўрта Осиё ва Олтин Ўрда сополлар ишлаб чиқаришда хом ашё танлашнинг технологик жараёнида тўлиқ ўзига хослик касб этишини айтишимиз мумкин. Бўз рангли кўзалар кертикли ва қўлда қўшимча ёпиштирилган безакларга эга. Чархда ясалган идишлар орасида болалар туваги хам учрайди. Бўзрангли сопол идишлар топилмалар орасида муҳрланган ўйма безак-лари билан ажralиб туради. Идишларнинг парчаларининг минтақанинг барча марказий ҳудудларидан топилиши, уларни баъзан узоқ масофаларга ташиб олиб борилгани, савдо товарлари сифатида мухим рол ўйнагани хамда бўзрангли кулолчилик буюмларининг машҳурлигини кўрсатади. Эҳтимол, у ўша даврнинг зодагон қатлами учунгина жуда қиммат хисобланган кумушдан ясалган идишларга ўхшатиб сувенер буюмлар қаторига қўшиш учун ишлангандир. Нафис безакли бундай сопол идишлар кумуш идишлар сингари қимматбахо бўлмасада, гарчи уларни кенг истеъмол товарлари деб ҳисоблаш мумкин бўлади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. Абдулхамид Анарбаев. Ахсикет – столица древней Ферганы. Ташкент. Издательство “Tafakkur”. 2013.
2. А.А. Анарбаев., С.Р. Ильясова. Раскопки ремесленного квартала на городище Эски-Ахси ИМКУ, Выпуск 27, Самарканд Издательство «РЕГИСТАН» 1996.
3. Художественная культура Центральной Азии и Азербайджана IX–XV веков. Том I. Керамика. Кыргызстан. Б. Аманбаева, В. Колъченко. Самарқанд – Ташкент. – 2011.
4. Н.С. Гражданкина. К истории керамического производства в Средней Азии. ИМКУ 5. Ташкент 1964.
5. Археология Центральной Азии: Архивные материалы. Том 1. Л.Ф. Соколовская. Неглазурованная керамика средневекового Самарканда как фактор экономики городского ремесла (по материалам городища Афрасиаб конца VII – начала XIII в.) Самарканд. 2015.
6. Ш.Р. Пидаев. Сероглиняная керамика Мирзакултепа. ИМКУ. Выпуск 25. Ташкент. – 1991.
7. Эльмира Гюль. Искусство эпохи караханидов.
8. Г. Нурматова. Средневековый Ахсикент. (IX–XII вв.). Ученые записки.